

УДК 811.161.2'35

Мурашко В. І.

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС (прагматичний аспект)

Мета статті — звернути увагу на деякі неточності в положеннях чинного Правопису. Даються пропозиції, які можуть бути використані у подальшій роботі над удосконаленням Правопису.

Усі ми добре розуміємо, що, як сказав Микола Жулинський, виступаючи на конференції 1997 р., «проблема українського Правопису і в наші дні є проблемою не лише науковою, але й виривається на висоті політичні, наповнена цілим комплексом морально-етичних, культурних, соціально-економічних і державних чинників» [1,61].

Ми також добре знаємо основні віхи становлення Правопису, світлі і темні часи його буття, знаємо, як багато уваги приділялося і приділяється створенню нового Правопису: наукові конференції, численні публікації в періодиці провідних мовознавців, вчених-гуманітаріїв, викладачів тощо. Найперше, звичайно, приділяється увага науковій обґрунтованості всіх положень, точності відтворення української мови правилами правопису, поверненню питому українських форм, поширених на терені нашої держави. Друга, не менш важлива мета — Правопис має задовольняти як представників материкової України, так і діаспори, старше покоління, що сформувалося на дещо деформованому «совецькому» правописі, і не шокувати молодшого. Ці питання висвітлено, зокрема, в матеріалах конференції 1997 року з нагоди 70-ліття Всеукраїнської правописної конференції 1927 р.

Завдання цієї статті скромніше. Тут ми не торкатимемося питань, що потребують глибоких наукових обґрунтувань. Але розглянемо Правопис з позицій викладача-практика.

У цьому плані хвилює найперше логічна (з точки зору звичайної і граматичної логіки) вмотивованість деяких правил, а також прикладів до них; по-друге — надмірна ускладненість і без того досить громіздких правил, що стає для багатьох гальмівним чинником у прагненні досконало оволодіти правописними нормами.

Розглянемо всі застережні моменти у тій послідовності, за якою укладено Правопис.

© Мурашко В. І., 2000

Почнемо із суфіксів. Для творення присвійних прикметників від іменника 1-ої відміни використовуються суфікси *-ин, -їн*. Отже, від імені *Ілля* за Правописом слід творити форму *Іллин (-а, -е, -і)*. Неприродна форма, у народі такої не почуєш (народ гнучкіший і винаходить форму *Ілько*, від якої легко і природно твориться присвійний прикметник — *Ільків, Ількова*). Підтверджує цю думку і «Правописний словник» Г. Голоскевича 1929 р. видання, де читаємо *Ілів (-ева, -еві)*, а кличний відмінок, між іншим, — *Ілле!* Те ж і з формами від іменника *суддя*. У словнику Г. Голоскевича не знайдемо форми *суддин (-а)*, але — *суддів {-ева, -еві}*. На нашу думку, доречно дати ці форми як виняток. Адже робиться застереження щодо форми родового відмінка множини іменників 1-ої відміни *суддя, ніздря — суддів, ніздрів, а свиня, миша — свиней, мишей*. Бо народ витворив саме таку форму. Навіщо ж у названих вище прикладах дотримуватися формалістичного підходу?

Схоже, це один із тих моментів, проти яких застерігав Ю. Шевельов: «Правопис не повинен воювати з мовою й накидати те, що їй чуже. Посутнє завдання правопису формулювати, як писати те, що є в мові, а не реформувати мову засобами правопису» [3,28].

Далі складні слова. У мові з'явилося таке поняття, як *міні-футбол*. Якби десь у 60—70-х роках не були запозичені компоненти *міні-, міді-, максі-*, то, напевно, утворилася б форма *мікрофутбол*, бо ж йдеться про малий футбол. І пересічний мовець буває вкрай здивований, коли виявляється, що ці слова пишуться по-різному, бо *максі-, міді-, міні-* засвоєні пізніше, ніж *макро-, мікро-, мілі-*. Чи вагомий це аргумент, щоб збільшувати кількість позицій для запам'ятовування?

Складні іменники, утворені з дієслів наказового способу та іменника, пишуться разом (*горицвіт, Непійниво, Копайгородок*), а от суб-

стантивоване словосполучення *люби-мене* через дефіс. А хіба *горицвіт*, *шибайголова* тощо не субстантивовані? Чи не простіше приєднати *люби-мене* до попереднього правила, ніж утворювати додаткові відхилення. Це ж стосується й іменника *посуй-майстер*.

Різній у написанні складних прислівників дається до запам'ятовування лише одиницям. Чи є посутня граматична мотивація писати *чин* *чином* окремо, а *пліч-о-пліч* через дефіс? Мабуть, що ні. У більшості такі словосполучення асоціюються з повторюваними основами (*одна-однісінька*) і через те переважно пишуть *кінець-кінцем*, *день-у-день*. З огляду на формалістичний характер правила доцільно було б уніфікувати правопис складних прислівників і затвердити написання їх через дефіс. Це формально підсилить передачу словосполученням одного поняття і його адвербіалізацію. А головне — спростить запам'ятовування правопису, не порушивши природи української мови.

У певну суперечність із законами милозвучності української мови вступає виняток до правила про написання складних прикметників з числівниками *два*, *три*, *чотири*. За правилом, якщо наступна частина починається з голосного, використовуємо форми *двох-*, *трьох-*, *чотирьох-*, якщо з приголосного — *дво-*, *три-*, *чотири-*, але (!) — *двохтисячний*, *трьохмільйонний*, *чотирьохсотий*. Навіщо? Нехай вже ця особливість української мови дотримується послідовно.

Прикметники, утворені від географічних назв. Чи треба виділяти в окреме правило написання прикметників через дефіс від назв із суфіксами присвійності та суфіксами *-зький*, *-ський*, *-цький*? Яку граматичну закономірність підкреслює, підтверджує чи встановлює це правило? Схоже, що лише диференціює походження прикметників. А от у суперечність із правилом правопису складних прикметників вступає (якщо між компонентами є підрядний зв'язок, то утворений прикметник пишеться разом).

Великим каменем спотикання для багатьох стає правопис великої літери. Як логічно вмотивувати, що назви станції метро беруться в лапки, а залізничних — ні? Станція метро «*Контракто-*

ва площа», але залізнична станція *Протасів Яр*. Хай би і те, і те в лапках (на нашу думку, краще саме так) або і назви станцій метро, і залізничних без лапок.

Зрозуміле прагнення укладачів спростити по можливості ті чи інші правила, але ж не на шкоду логіці. Бо виходить *День незалежності* і *День податківця* — рівнозначні поняття. Це ж день народження сучасної держави України. Її головне свято. Чомусь назви найвищих органів влади ми пишемо з великої літери (усі складові), а тут знижуємо до рівня свят останньої неділі якого-небудь місяця.

І останнє — правопис прізвищ. Нескладне загалом правило правопису українських прізвищ потребує незначного доповнення. Практика показує, що слід наголосити, якою є форма прізвища присвійноприкметникового типу, якщо носієм його стає жінка, наприклад: *Ганна Ковалів* чи *Ганна Ковалева*? Форми ці поширені переважно на західних землях України й усталилися там у варіанті на приголосний (*Марія Гаврилишин*). А це в свою чергу стало характерною особливістю української мови, до того ж і відповідає традиції центральних областей, де форми на *-о* і на приголосний для жінок лишаються невідмінюваними. Можна, звичайно, розуміти «мовчання» Правопису з цього питання так, що воно не є дискусійним і слід вживати форму на приголосний (невідмінювану), але ж деякі мовознавці схиляють до протилежного (*О. Пономарів*, *Н. Пазуняка*) [2, 96—102].

Щодо російських прізвищ. У §104, п. 2, а) наведено як приклад прізвище *Єфимов* з написанням через *и*, і в цьому ж правилі (п. 6, в, 2) таке написання заперечується. Подібна ситуація з прізвищем *Полевой*, тоді, як за правилом (п. 2, в) треба писати з суфіксом *-ев* (*Полевой*).

Про технічні помилки в розділі «Пунктуація» не говоритимемо, можливо, їх усунуто в новій редакції.

Завершити зауваження і побажання хочемо словами І.П. Ющука: «Щонайменше змін, щонайбільше системності, логіки (підкреслення наше. — В.М.) — правопис повинен бути максимально лаконічним, точним, дохідливим» [4, 8].

Х.Жулинський М.Г. Чим може вгору дух піднятися?...— Правописний кодекс — не лише проблема наукова... // Про український правопис і проблеми мови: Збірник доповідей мовної секції 16-ї Річної Конференції Української Проблематики НТШ Нью-Йорк — Львів. 1997.

2 *Пазунок Н.* Проблеми, пов'язані з мовними стандартами в Україні // Про український правопис і проблеми мови: Збірник доповідей мовної секції 16-ї Річної Кон-

ференції Української Проблематики НТШ Нью-Йорк — Львів. 1997.

3. *Шевельов Юрій.* Український правопис і наукова термінологія: історія, концепції та реалії сьогодення. Матеріали засідань Мовознавчої комісії та Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1994—1995 рр.— Львів, 1996.

4. *Ющук І.П.* Правопис має бути стабільним, але... // Мовознавство.— 1995.— № 1.

Mourashko V. I.

**UKRANIAN ORTHOGRAPHY
(pragmatic aspect)**

The purpose of the article is to alert teachers to some inaccuracies in the current orthography regulations.

Following are some suggestions which can be used to further the improvement of orthography.